

sine yaptığı hizmetler «iştirâkler» kısmında mütalâa olunmaktadır.

Kitabın son fasıllarında memleketimizde kredi ve banka mevzuatına İş Bankasının rantabilitesini tetkik etmiş olan **Dr. Tark T. Dümer** intihap ettiği sahada verimli bir eser vücade getirmiştir. Türkiyede bankacılık ve bilhassa Türkiye İş Bankası hakkında etüd yapmak isteyenlere tasvirî tahlilini yaptığımız bu kitabı hararetle tavsiye ederiz.

Dr. Refii - Şükrü SUVLA

Prof. G. KESSLER: İçtimaiyata Başlangıç. Türkçeye çeviren: **Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri.** — İstanbul Üniversite yayınlarından : No. 71. — İstanbul (Arkadaş Basımevi) 1938. — 272 sahife. — Fiyatı: 135 krş.

« İçtimaiyata Başlangıç » Prof. **Gerhard Kessler**'in İstanbul Üniversitesinde birkaç senedenberi vermekte olduğu sistematik derslerin kitap haline getirilmesile hazırlanmış bir eserdir. Esasen müellifin üslûbunda ötedenberi alışık olduğumuz temiz bir vuzuh ve sadelikten başka mütercimim tecrübeli kalemi eserin bahusus müptedi okuyucu tarafından hazmedilmesini bir kat daha kolaylaştırmıştır.

Eserde bizi asıl alâkadar eden cihet, memleketimizdeki içtimaiyat an'anelerinin tam aksi olan bir istikametın temsil edilmiş olmasıdır. Ötedenberi şiddetli bir taassupla sıkı sıkıya bağlı kalman **Durkheim** sosyolojisine karşı onun taban tabana zıddı olan bir sistemin mübalâğalı hatlariyle de olsa memleket kültürüne tanıtılmış olması hiç şüphesiz büyük bir memnuniyetle karşılanmaya değer ; buna çoktan ihtiyaç vardı. Gerçi, biraz aşağıda da izah edeceğimiz veçhile, bunlardan biri ifrat ise, öbürünün tefrit olduğuna şüphe etmemek lâzım gelir. Mamafih, içtimaiyat literatürümüzde yan yana yer alan bu iki zıd sistem arasında mutavassıt yolu seçmenin, onlardan gelişi güzel yalnız birisine bağlı kalmaktan daha kolay olacağıın zannetmemeliyiz.

Eserin aşağıda tahlil ve tenkidine girişeceğimiz bazı esaslarını şimdilik bir kenara bırakarak kitabı evvelâ şekil ve tertip bakımından tetkik ettiğimiz zaman esere başından sonuna kadar zamanımız sosyolojisine has yeni, kuvvetli temayüllerin hâkim olduğunu görüyoruz. Bu itibarla **Kessler**'in kitabında temsil ettiği sisteme tam mânâsile bugününün sosyolojisi demekle hata etmiş olmayacağımızı zan edivorum. Distan görünüşüne nazaran, « münasebetler ilmi » - yahut

mütercimim tâbirile - « ilişik nazariyesi » (Beziehungslehre) olarak karşımıza çıkan bu yeni ve müttekâmil sistem memleketimize sistematik bir ders kitabı içerisinde ilk defa Kessler tarafından taşınmış oluyor. Şimdiye kadar kesif bir sis içerisinde belli belirsiz isimleri geçen bir Tönnies, bir Simmel, bir Max Weber bu eserle Türk okuyucusunun nazarlarında — hiç şüphesiz nihayet bir ders kitabının nispeten mütevazi çerçevesine sığacak derecede — vuzuh kazanıyorlar. Sosyolojide Tönnies'denberi bir cemiyet — cemaat tasnifi yine aynı eserle sistematik bir sosyoloji «Traité» si içerisinde memleketimize girmiş oluyor.

Üzerinde durduğumuz eserin memleketimiz içtimaiyatında şimdiye kadarki ananelerden farklı olarak başlıca iki noktada hülâsa edebileceğimiz bazı hususiyetleri taşıdığını zannediyoruz :

1) Sosyolojinin etnolojik mahiyette bir tarih disiplini olmaktan ziyade, bugünün sosyal hâdiselerini araştıran bir ilim şubesi olarak mutalâası. Bu suretle tetkik noktai nazarını, pederşahî aile, klan, kabile, totetizm gibi sonu bir türlü gelmiyen « préhistorique » problemlerden kurtararak hali hazır içerisinde doğru yürüttükten sonradır ki, sosyolojinin sistematik mefhumları içerisinde derinleşmek kabil olabilecektir.

2) İçtimaiyat Kessler'in eserinde karşımıza, gayrı mütecanis bir problem yığını olduğu gibi kavrayan şümüllü ve ihatalı bir ilim olarak değil, hudutları malûm ve muayyen bir disiplin şekliyle çıkıyor. İtiraf etmeliyiz ki, maruf sosyolog Simmel'in dediği gibi « içerisinde bütün tarihî, psikolojik, normatif ilimlerin gelişi güzel boşaltılarak üzerine sosyoloji etiketinin ilişitirildiği büyük bir kap » tan ibaret olmak vasfı şimdiye kadarki sosyoloji literatürümüzün müşterek farikasını teşkil eder [1]. İçtimaiyat sisteminin dışa doğru, diğer ilim sahalarına karşı sınırlanmasında ilk esaslı hatve atılırken, Kessler'in temsil ettiği muasır noktai nazara mühim bir yer ayırmak zaruretin-

[1] Mamafih hemen ilâve edelim ki, sosyoloji kitaplarımızda ansiklopedist karakter, ekserisinin liselere mahsus birer ders kitabı olması itibarile müptedî talebeye sosyal mevzuların heyeti umumiyesi üzerinde toplu bir bilgi verebilmek hususunda pedagojik mülâhazalarla kabili izah olabilir. Bu itibarla ilmi mânada hudutları ve mevzuu muayyen bir sosyoloji sistemine doğru atılacak ilk hatvenin bir lise kitabından değil, Üniversite talebesine mahsus bir «traité» den beklenebileceği şüphesiz idi.

deyiz. Müellif bugünün sosyologlarile beraber, içtimaiyatın « küllî bir mânevî ilim » mânasında ahnamıyacağı neticesine vasıl oluyor (s. 247) . Artık burada paranın tarifi, borsa, banka veya kooperatif neveleri yahut ahlâk mefhumu veya ceza mesuliyeti gibi rengârenk bir mevzu yığınının içerisine alan içtimaiyat ilminden büsbütün farklı bir sistem karşısında bulunuyoruz. Bunu görmek ve anlamak için münderecatına kısaca göz gezdirmek kâfi gelecektir: Müellifin esas düşüncelerini ihtiva eden başlangıç kısmını müteakip, « içtimaî ilişkiler », « içtimaî zümreler ve teşkilâtlar », « içtimaî vaziyetler » ilh. başlığı altında tetkik edilen bahislerin hepsi bugünün sosyoloğunu sistematik şekilde üzerinde düşünmeğe davet eden sırf sosyolojik problemlerden başka birşey değildir.

Fakat Kessler'in muasır cereyanları takiben şimdiye kadarki içtimaiyat an'anelerinden ayrıldığı nokta bundan ibaret kalmıyor. O, ansiklopedist sosyologların düşündükleri « tabiat ilmi mânasında bir içtimaiyat » tan tamamiyle farklı olmak üzere « içtimaî hayat realitelerinin ilmi » olan bir sosyoloji peşinde yürümektedir. Bu şüphesiz eskisine nazaran mütevazi, fakat o nisbette verimli bir yol ! « İçtimaî hayat realitelerinin ilmi » Kessler'de aynı zamanda farklı bir cemiyet-telâkkisile beraber yürümektedir. Herşey bu « hayat realiteleri » ne uygun olmak üzere, kendi içerisinde donuk bir « substance » karakterinden çözülerek harekete getirilmiş, kıvıldatılmış vaziyettedir. Cemiyet, gramatik mânada bir « isim » den ziyade bir « fiil », yahut donuk bir « substance » den ziyade bir hareket, bir oluş (Vergesellschaftung) halinde karşımıza çıkıyor.

Kessler, en ziyade mudil içtimaî vakıaların dahi « uyma veya ayrılma » dan ibaret basit, münferit unsurlara çözülebileceğini zannetmekle (s. 121), bugünün formal sosyologlarına mühim bir noktada yaklaşmış oluyor.

Fakat « formal sosyoloji » nin Kessler'de kısaca işaret ettiğimiz tesirleri yalnız başma mutalâa edilemez; bunları, başka sahalardan alınan diğer fikir unsurlarile tamamlamak zarureti vardır. Esasen azimet noktasındaki bütün müşterek düşünce şekillerine rağmen onu muhteva itibarile bugünün formal sosyologlarından (meselâ v. Wiese'den) ayırd eden ciheti bu munzam unsurlarda aramak icabeder. Bu unsurların heyeti umumiyesini gözönünde tutarak kitaba, muhtevası itibarile voluntariste - activiste istikamette işlenmiş bir münasebetler (ilişik) nazariyesi demek hata yoktur. Hattâ müellife göre, içtimaî ilişkilerin « insanlar arasındaki akla dayanan ve muay-

yen bir gaye güden davranışlar » (s. 107) mânasında alındığını göz önünde tutarak bütün sistem içerisinde Amerikan sosyolojisine hâs «behaviorist» temayüllerin mevcudiyetini bile tesbit etmek mümkündür.

Mamafih, bu noktalarda Kessler'i yalnız başına mutalâa etmeğe imkân da yoktur. Ferde sosyolojik sistem içerisinde daha geniş, daha ferah bir faaliyet marjı ayırmak zamanımız içtimaiyat telâk-kilerinin birleştiği esas noktalardan birini teşkil eder. Bu telâk-kiler, Comte'den başlayarak Avusturya - Alman sosyolojisinde Gumplovicz'e ve Fransız içtimaiyatında en son Durkheim'e kadar gelen içtimaiyat an'anelerinden farklı olarak, uzun yıllar sistem içerisinde pek sili ve sönük bir mevki işgal ferdin yeniden irkilme ve kalkınma hareketleriyle temayüz etmektedir. Aradaki fark, bu kalkmışın Kesslerde ifadesini daha kuvvetli ve belki de mübalâgalı bir şekilde bulmuş olmasından ibarettir. Onda bu mübalâgalı ifadeye de hayret etmemeliyiz: zira, Kessler hâdiselerin felsefî mebdeî üzerinde uzun uzadıya düşünen, fikir yoran bir nazariyeci değil, temsil ettiği istikametin etik - pratik düşünce tarzını takiben, bütün içtimai vakıaların ferdî inisiyativ ile değiştirilebileceğine samimî olarak inanan bir içtimai politika adamıdır. Sosyoloji sistemlerinde tam bir determinizmi müdafaa eden ortodoks içtimaiyatçılarla, herşeyi reform ve mevzuat sahasında istedikleri gibi değiştirmeye kani bulunan içtimai politikacılar arasındaki derin uçurumun tipik bir misalini burada görmek kabildir.

Prof. Kessler'in eseri Türkiyede içtimaiyat için izah ettiğimiz bakımlardan şayanı memnuniyet bir yeniliği ve değişikliği ifade etmekle beraber, esasa taallûk eden bir kaç nokta üzerinde içtimaiyatçıyı kritik mülâhazalara davet edecek bazı hususiyetleri ihtiva ettiğini de kaydetmeliyiz. Bu noktalar üzerinde az çok isabetli bir hüküm vermek isterken, kısa bir tetkik çerçevesini aşmamak için tahlillerimizi müellifin içtimaiyatta azimet noktasını teşkil eden esas fikirleri üzerine hasretmek zaruretindeyiz. Bu fikirleri her şeyden önce onun cemiyet tarifinde aramak muvafık olur. Kessler cemiyetten bahs ederken bunu «aktif (işleyen Handelnder) insanların nizama sokulmuş, akıl ve serbest irade ile yaratılmış toplulukları» (s. 38) mânasında alıyor.

a) Vaziyeti evvelâ cemiyet mefhumunun ilk esas unsuru olmak itibarile tetkik edelim; yukarıki tarife göre, bütün cemiyet te-

zahürlerinin «serbest irade» şeklinde basit bir unsur üzerine oturtulmak istenmesini realist sosyolog şüpheli ve hattâ tenkitkâr bir nazarla takip etmekten kendisini alamıyacaktır. v. **Wiese** bir münasebetle haklı olarak, sosyolojide muasır ceryanların bertaraf etmeğe çalıştıkları «Social - apriori» kadar «Individual - apriori» nin de, bütün sistemi üzerinde taşıyacak temel kaide haline getirilmek istendiği zaman tehlikeli olabileceğine işaret etmişti. Bir monizmden henüz kurtulmak yollarını arayan genç bir sistemi (yalnız ferde ve ferdî iradeye münhasır) diğer bir monizme bağlı tutmak, bir ifrata mukabil nihayet bir tefrite düşmekten başka bir şey ifade edemez. Hakikaten, bütün cemiyet hayatını münhasıran ferdin serbest iradesile izah etmek istediğimiz zaman karşımıza hal edilecek bir yığın meselenin çıkacağına hayret etmemeliyiz. Evet, hepimiz «tabiat ile beraber yaratan, tabiat ile beraber şekil evren, tabiat ile beraber idare eden şahsiyetler ve efendileriz» (s. 31). Fakat buna rağmen cemiyet hayatında, ister istemez ayak uydurmak zaruretinde olduğumuz «sosyal vakıalar» (**Durkheim**'in tâbirile «faits sociaux») tamamile kabili inkâr olabilir mi? «Ein Stück Durkheim muss in jedem Soziologen stecken, aber nur nicht zuviel» [1] diyen **V. Wiese** bu sözlerle bir hakikati ifade etmemiş mi idi? Gerçi, ilk bakışta **Kessler**'in tek cepheli ferdiyetçi tezinde bu kadar ileri gittiğini iddia etmek ona karşı belki de bir haksızlık gibi görünebilir; zira «İçtimaiyata Başlangıç» müellifine göre de bir «şeniyet» olarak içtimâî vakılardan bahsetmek mümkündür (s. 30); fakat biraz yakından tetkik edince, eserin heyeti umumiyesi içerisinde mukabil noktai nazarın ne kadar cılız bir tondan ibaret kaldığını anlamakta güçlük çekilemez. Filhakika, **Kessler** cemiyet hayatında her hangi mânada içtimâî tazyığın mevcudiyetini bütün bütün inkâr etmiyor, fakat bu onun için öyle bir içtimâî tazyik ki, nihayet «serbest irade filleriyle yıkılabilir» (s. 35) ve yıkılamıyacak hiç bir tazyik yoktur. Binaenaleyh eserde, monizme karşı yükseltelen bütün haklı şikâyetlere rağmen, makul bir hal çaresi arayanları tatmin edebilecek dualist bir görüş yine temin edilmiş oluyorum.

b) **Kessler**'de cemiyet tarifi «akla uygunluk» unsuru bakımından tetkik edildiği zamanda karşılaşıcağımız müşkülât evvelkinden daha ehemmiyetsiz olmayacaktır. Bu tarife göre, insan toplulukları akla istinad ettikleri nisbette sosyoloji kadrosuna dahil olacakları için, **Vierkanth** gibi muasır sosyologların ön plânda nazarı itiba-

[1] *L. v. Wiese: System der allgemeinen Soziologie, s. 20, 1933.*

ra aldıkları insiyak ve sevkı tabiieler tamamile tetkik sabası haricinde kalacaklardır. Bunun gibi, içtimaî hayat hakikî mânasile beşerin cemiyet üzerine şuurulu bir reaksiyon devresine girmesinden sonra başlamış olabileceğine göre, tabii bağlılıklara istinad eden «kan birlikleri» de (cemaat) cemiyet mefhumunun ve dolayisile sosyolojinin dışında kalacaktır. Şu halde içtimaiyat —Tönnies'in aldığı mânada— «cemiyet» in ilmi olacak ! Fakat bizzat bu «cemiyet» mefhumunu Tönnies'ten sonra aynı tefrik üzerinde yürüyen içtimaiyatçıların ne kadar dar kadrolu, hattâ mücerred bir mefhum olarak telâkki ettikleri ve bunu diğer yaşayış tipleri ile genişletmeğe çalıştıkları malûmdur. Kessler bununla belki de tabii kan birliklerini (aile, klan, ilâh..) — ne kadar cazip bir tetkik mevzuu olursa olsun — etnolojiye bırakmak istiyor; buna birşey denemez. Fakat zamanımız sosyologlarının mühim bir kısmı (bilhassa Almanyada Vierkandt, Geiger..) «cemaat» ı - Gemeinschaft - alelade kan rabitasından ibaret tarihî bir kategori olmaktan ziyade, içten gelme «intime» bir bağlılığın (buna türkçemizde «câmia» demek daha muvafık olur) ifadesi olmak üzere sistematik sosyoloji içerisinde cazip bir mevzu haline getirmişlerdir. Şu halde, tarihte geçmiş kültürlerin etnolojik bir vafını değil, geniş mânada bugünkü cemiyet tezahürlerinin mühim bir kısmını teşkil eden bu cazip saha, sırf akla müstenit olmadığı için, içtimaiyat kadrosu haricinde mi kalacak ?

Görülüyor ki, yukarıdan beri tahlil ettiğimiz unsurlara istinad edilecek olursa, cemiyet tezahürlerinin pek cüz'î bir kısmı kavranmış olacağı gibi, sosyolojinin tetkik plânı da zaman itibarile lüzumsuz derecede daraltılmış olacaktır. Bu halde sisteme baştan sonuna kadar tarih inkişafı ile alâkadar bir telâkki tarzının hâkim bulunduğu hiç bir zaman inkâr edilemeyecektir. Sosyoloji bu mânada sadece ve münhasıran hür, «autonom» ferdlerin hâkim olduğu, her şeyin rasyonelleştirildiği bir çağın ilminden, yahut «kendisini tabiatın fevkine ve tabii bağlılıkların üstüne yükselten» insanın yaşayış tezahürlerini tahlil eden bir disiplinden farklı olmayacaktır ! Bunu müellifin kendisi de açık olarak ifade etmekten çekinmiyor : « ... insanlık tarihinde hürriyete iman, hürriyete doğru bir dilek, hürriyet fikrine kendisini verme tarihî bir şeniyettir. Manevî ilim olarak kabul edilen içtimaiyat da işte bu şeniyet bilgisi üzerine kurulmaktadır » (s. 29) . Maksad, bina edilmek istenen sistemi şekli - mücerred fikir kalıplarından uzak bir «şeniyet bilgisi» ile beslemek ise, buna bir şey denemez. Zemin ve zaman üzerinde, «müteal» bir sistem yarat-

miş olmak vehmini realist içtimaiyatçı çoktan kuru mantıkçılara terk etmiştir. Fakat acaba yukardan beri üzerinde durduğumuz cemiyet tarifile bu «şeniyet bilgisi» tamamen kavranmış oluyor mu ? Ferdî hürriyet ve akla uygunluk üzerine kurulu bir cemiyet! Fakat nerede? Realist müdekkik bahusus bugünün sosyal şartları içerisinde böyle ideal bir cemiyeti bulmak için etrafında mütemadiyen aranır durursa haklı değil midir ? İnsanların tamamile hür ve serbest iradelerile, her türlü tazyik ve irrasyonel âmillerden uzak bir akli selim ile harekete geçtikleri sahalarn sayısı kaç bulur ? Eğer bu tahakkuk edecek bir ideal ise, her şeyden önce bu günün realitesini tetkik etmekle mükellef olan içtimaiyatı böyle bir ideal üzerine bina etmek ne dereceye kadar doğru olabilir ? Kessler muasır içtimaiyat telâkkilerini takiben tarih felsefesinden uzaklaşmak hususunda ısrar etmekle beraber, bu ısrarlarını tam mantikî neticelerine kadar götürmemektedir. Tarih felsefesine karşı aldığı menfi cephe yanında, yine 18 inci asır tefekkür tarzının, hususile Kant'ın fikir izlerini gözden kaçırmaya imkân yoktur; eserde baştan nihayete kadar Hegel hâkimiyetine karşı hararetili bir Kant taraftarlığının göze çarpması başka şekilde izah edilemez. Esasen Profesör Kessler'in azimet noktasını teşkil eden etik (tarihçi) mektepten biri daha ziyade aktifleştirilmiş ve ahlakileştirilmiş olan «pratik akıl», «kendisini tabiatın fevkine ve tabii bağılıkların üstüne yükselten» insanda eski saltanatını yeniden tesis etmiş oluyor. Bütün muasır cereyanların şekil ve tertip itibarile bariz tesirlerine rağmen, müellifi muhtevada içtimaiyat ilminin gerilerine (tenevvür asrına kadar) götürülen bu fikir bakiyesinin gözden kaçmasına imkân yoktur .

Tetkikimizin başında da işaret ettiğimiz gibi, eski Fransız sosyoloji an'anelerinin elastikiyetini kaybetmiş bir doğma haline getirilmesine karşı harekete geçen ilk aksülâmelin şiddetli olmasını tabii ve hattâ faydalı görmeliyiz. Her halde ansiklopedist bir içtimaiyatçının, bütün bilgi şubelerini kavramak istiyen küllî bir vahdet yaratmak iddialarına karşı Profesör Kessler'in eserinden şekil ve tertip itibarile geniş mikyasta istifade etmek mümkündür ; esasen içtimaiyatın istikbali — alelâde eklektik bir hal çaresine sapanıp kalmamak şartile— bu iki zıd sistem arasında makul bir yolun bulunmasile tayin edilmiş olacaktır .

YENİ ÇIKAN KİTAPLAR [*]

YUSUF SAİM ATASAĞUN : **Türkiyede Ziraat Kredi Kooperatifleri 1929-1939.** — İstanbul (Kenan Basımevi) 1940. — 379 sahife. — Fiyat : 200 Krş.

J. DOBRETSBERGER : **İktisad Siyaseti.** — İstanbul (İktisat Fakültesi neşriyatından) 1940. — 1. ve 2. fasikül, 160 sahife. — Tercüme eden: **Dr. Halit İlteber.**

F. MACHLUP : **The stock market credit and capital formation.** — London (W. Hodge and C°) 1940. — 416 sahife. — Fiyat : 21 sh.

W. GERLOFF : **Die Entstehung des Geldes und die Anfänge des Geldwesens.** — Frankfurt (V. Klostermann) 1940. — 196 sahife. — Fiyat : RM. 8.

W. EUCKEN : **Die Grundlagen der Nationalökonomie.** — Jena (G. Fischer) 1940. — 300 sahife. — Fiyat: RM. 7.50.

K. DIEHL : **Der Einzelne und die Gemeinschaft.** — Jena (G. Fischer) 1940. — 346 sahife. — Fiyat: RM. 10.50.

A. G. CHRISTOPHOROFF : **The Course of the Trade Cycle in Bulgaria. 1934 - 1939.** — Sofia Üniversitesi İstatistik Enstitüsü neşriyatından, 1939, No. 1-2. — Sofia (Court Printing Press) 1939. — 151 (bulgar) ve 161 (ingilizce) sahife. — Fiyat : \$ 3,40.

H. TRUCHY : **Elementer Umumî Ekonomi** ; cilt 1. — Tercüme eden: **Dr. Esat Demirel.** — İstanbul (Ekspres Basımevi) 1940. 254 sahife. — Fiyat: 2 TL.

[*] Gelecek nushalarımızda bu kitapların ayrıca tahlilleri de yapılacaktır.

A. ANGELOPOULOS : **Umumî Vergi Nazariyesi** (rumca).—
Atina 1939. — 318 sahife.

REVISTA DE ECONOMIA POLITICA : **Universidad Nacional de Tucuman** (Arjantin).— Tucuman 1939. Vol. 1, numero 1.—
92 sahife.

RIVISTA INTERNAZIONALE DE SCIENZE SOCIALI : **Università Cattolica del Sacro Cuore**. — Milano 1939. — Vol. X, Fasc. V. — s. 745 - 860.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ MECMU-
ASI: cilt V. — İstanbul 1939. — 228 sahife.

İSTATİSTİK YILLIĞI : cilt 10, 1938 - 1939. — Başbakanlık
İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No. 142. — Ankara 1940.—
505 ve 516 sahife.

